

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Приходько Оксана Сергіївна,

ад'юнкт кафедри військового права та правоохоронної діяльності
навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук
Національного університету оборони України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1059-7750>

У статті здійснено комплексний аналіз взаємозв'язку між ефективністю правових механізмів захисту прав військовослужбовців та рівнем боєздатності збройних сил в умовах тривалих збройних конфліктів. Досліджено, як реалізація законодавчо гарантованих прав таких як правове, грошове, продовольче, медичне та житлове забезпечення, право на відпустку, освіту та соціальний супровід безпосередньо впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців і рівень їхньої бойової спроможності в умовах збройного конфлікту. Особливу увагу приділено аналізу нових правових інструментів, запроваджених в Україні у 2024–2025 роках у відповідь на виклики повномасштабної війни. Розглянуто механізми захисту осіб, які самовільно залишили військову частину, що передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності за умови добровільного повернення. Проаналізовано комплексні гарантії для військовослужбовців, звільнених з полону, зокрема право на збереження грошового забезпечення, медичну та психологічну реабілітацію, а також соціальну адаптацію.

Досліджено гендерний аспект військової служби, зокрема еволюцію правового та матеріального забезпечення жінок у Збройних Силах України, включно із запровадженням адаптованої військової форми та бронезилетів.

Також здійснено аналіз ролі інституцій цивільно-військового співробітництва у підтримці родин поранених, загиблих та зниклих безвісти.

В статті аналізуються механізми зворотного зв'язку, зокрема – практика систематичного анонімного опитування, яке здійснюють офіцери підрозділів психологічної підтримки персоналу (ППП), з метою моніторингу рівня задоволеності умовами служби.

У процесі дослідження проаналізовано та використано чинне законодавство України, офіційні дані Міністерства оборони України, наукові праці видатних українських науковців в сфері захисту прав військовослужбовців, а також матеріали провідних медіа, що дозволило забезпечити комплексний міждисциплінарний підхід до аналізу проблематики. Зроблено висновок, що ефективна та гнучка система механізмів забезпечення прав військовослужбовців є вагомим фактором підтримання боєздатності армії та національної безпеки загалом.

Ключові слова: права військовослужбовців, збройний конфлікт, повномасштабна війна, соціальний захист, гарантії прав військовослужбовців, правові механізми.

Рекомендоване посилання:

Приходько О. С. Трансформація механізмів захисту прав військовослужбовців в умовах сучасних збройних конфліктів *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 2. С. 71–79. DOI:

TRANSFORMATION OF MECHANISMS FOR PROTECTING THE RIGHTS OF MILITARY PERSONNEL IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ARMED CONFLICTS

Oksana Serhiivna Prykhodko,

Adjunct of the Department of Military Law and Law Enforcement Activities
Educational and Scientific Institute of Military History, Law, and Social Sciences
National Defence University of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1059-7750>

The article provides a comprehensive analysis of the relationship between the effectiveness of legal mechanisms for protecting the rights of military personnel and the combat readiness of the armed forces in conditions of protracted armed conflict. It examines how the implementation of legally guaranteed rights, such as legal, financial, food, medical and housing provisions, the right to leave, education and social support, directly affects the moral and psychological state of military personnel and their combat capability in conditions of armed conflict. Particular attention is paid to the analysis of new legal instruments introduced in Ukraine in 2024–2025 in response to the challenges of full-scale war. The mechanisms for protecting persons who have left their military units without permission are considered, which provide for the possibility of exemption from criminal liability on condition of voluntary return. Comprehensive guarantees for military personnel released from captivity are analysed, in particular the right to retain monetary support, medical and psychological rehabilitation, and social adaptation.

The gender aspect of military service is examined, in particular the evolution of legal and material support for women in the Armed Forces of Ukraine, including the introduction of adapted military uniforms and bulletproof vests.

The role of civil-military cooperation institutions in supporting the families of the wounded, killed and missing is also analysed.

The article analyses feedback mechanisms, in particular the practice of systematic anonymous surveys conducted by officers of psychological support units (PSU) to monitor the level of satisfaction with service conditions.

The study analysed and used current Ukrainian legislation, official data from the Ministry of Defence of Ukraine, scientific works by prominent Ukrainian scholars in the field of protecting the rights of military personnel, as well as materials from leading media outlets, which allowed for a comprehensive interdisciplinary approach to analysing the issue. It was concluded that an effective and flexible system for ensuring the rights of military personnel is an important factor in maintaining the combat readiness of the army and national security in general.

Keywords: *rights of military personnel, armed conflict, full-scale war, social protection, guarantees of the rights of military personnel, legal mechanisms.*

Постановка проблеми

Нині у світі тривають масштабні, небезпечні за кількістю жертв, втрат, руйнувань та геополітичним впливом і ризиками для усього світу збройні конфлікти, а саме російсько-українська війна, громадянська війна в Судані, бойові дії між Ізраїлем та ХАМАС, громадянська війна в Ємені, постійна небезпека з боку КНР проти Тайваню, затяжна війна в Сирії. Проте окрім жертв та небезпеки для цивільного населення, на що найбільше звертає увагу міжнародна спільнота, із викликами для гуманітарної безпеки зіштовхуються й захист прав комбатантів – дотримання прав військовослужбовців.

У більшості в цивілізованому світі комбатанти мають правовий захист та соціальні гарантії як з боку держави, так й зі сторони союзників, а також захист міжнародними договорами, перш за все – Женевськими конвенціями й іншими

нормами міжнародного гуманітарного права, які встановлюють правила ведення війни та захисту військовослужбовців.

У такому контексті у кожному збройному конфлікті провідне значення має не зброя чи техніка, за допомогою якої воює сторона, а людський ресурс підрозділів. Звичайно, успішними є ті операції, де переважає баланс між озброєнням та військовою технікою, людський ресурс, якість підготовки, мотиваційний аспект, логістичне забезпечення, морально-психологічний стан та клімат підрозділу, а також вмиле командування та планування операцій. Проте без повного грошового, речового, продовольчого, медичного, морально-психологічного забезпечення бойової одиниці, будь-яке завдання буде неуспішним із заподіяною шкодою як військовослужбовцю, так і підрозділу, та й державі в цілому.

У такому випадку кожній формі організації суспільства у вигляді держави, кожній території з визначеними кордонами і населенням необхідно бути готовим та готувати, забезпечувати, підтримувати власні сили оборони.

Зокрема для України, що водночас захищає свою територіальну цілісність і впроваджує реформи в оборонному секторі вже протягом 11 років, актуальними залишаються правові виклики та механізми правового забезпечення військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У процесі підготовки дослідження було проаналізовано різні наукові праці українських вчених, що дозволяють комплексно розглянути проблему правового забезпечення військовослужбовців у контексті сучасних викликів щодо безпеки та оборони держави. Також було досліджене чинне законодавство України, а саме закони та підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють статус, права, гарантії та соціальне забезпечення військовослужбовців.

Значний внесок у дослідження у сфері захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей внесли такі науковці як В. Пашинський, М. Прохоренко, Л. Медвідь, Є. Захаров, Т. Макарова, В. Рекшинський, В. Коваль та інші. Дослідники у своїх працях розкривають різні аспекти правового статусу військовослужбовців, їх соціального та правового забезпечення в мирний час та в умовах дії воєнного стану. Їхні наукові роботи допомагають у формуванні нових підходів до вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод військовослужбовців.

Окрему увагу приділено офіційним звітам, аналітичним довідкам та комунікаціям, оприлюдненим на сайті Міністерства оборони України та правозахисного центру для військовослужбовців «Принцип», які дозволяють простежити динаміку рішень та змін у сфері забезпечення прав військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану.

З метою оцінки суспільного контексту, громадської думки та реагування інституцій на реальні виклики, у роботі також використано матеріали провідних українських медіа, зокрема таких як «Українська правда», «Суспільне», де систематично висвітлюються питання стану забезпечення Збройних Сил України, випадків порушення прав військовослужбовців, публікуються інтерв'ю з фахівцями та учасниками бойових дій, що значною мірою конкретизує висвітлену проблематику.

Мета дослідження: дослідити механізми захисту прав військовослужбовців в умовах збройних конфліктів, виявити їх переваги та недоліки.

Виклад основного матеріалу

Боездатність кожного військового формування безпосередньо залежить від рівня підготовки особового складу та ефективного функціонування систем забезпечення життєдіяльності

військовослужбовців. В Україні законодавство передбачає широкий перелік гарантій для військовослужбовців: фінансове, речове, медичне, соціальне забезпечення, а також визначає право на відпочинок, реабілітацію, навчання, правову допомогу та процедури звільнення з військової служби.

Правове забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців закріплено у Конституції та в спеціальних законах. Зокрема, стаття 18 Статуту внутрішньої служби ЗСУ зазначає, що військовослужбовці «перебувають під захистом держави й мають усю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України» (Закон України, 1999).

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає для них єдину систему соціального і правового захисту з урахуванням усіх видів забезпечення – грошового, матеріального тощо (Закон України, 1992).

Відповідно до чинного законодавства військовослужбовці Збройних Сил України забезпечуються з державного бюджету такими видами підтримки:

- Грошове забезпечення – гарантовані виплати, що включають посадовий оклад, різні надбавки, премії, одноразові грошові допомоги (наприклад, при укладанні контракту, у разі загибелі чи поранення) (Наказ Міністерства оборони України, 2018; Постанова Кабінету Міністрів України, 2022).

- Речове забезпечення – видача обмундирування, екіпірування, побутових речей за нормами в залежності від звання і посади (Наказ Міністерства оборони України, 2016).

- Житлові гарантії – надання службового житла або компенсацій за піднайом, поліпшення житлових умов, що регулюється окремими постановами Кабміну (Наказ Міністерства оборони України, 2018).

- Медичне та соціальне забезпечення – безоплатне лікування і медична допомога (у т. ч. стоматологічна, реабілітація), страхове медичне забезпечення, надання санаторно-курортного лікування. Військовослужбовці, що мають статус учасника бойових дій, мають право на обов'язкову безоплатну психологічну та медичну реабілітацію в спеціалізованих центрах з відшкодуванням проїзду (Постанова Кабінету Міністрів України, 2024).

- Пенсійні гарантії – виплати та права на пенсію по військовій службі після звільнення регламентовані окремим законом. Зокрема, пенсійне забезпечення колишніх військовослужбовців здійснюється на основі Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби...», а також пенсії за особливі заслуги перед Україною (Закон України, 1992; Закон України, 2000).

- Інші соціальні пільги – додаткові відпустки (за сімейними обставинами, творчі, навчальні), право на обслуговування в закладах

культури та спорту за пільговими умовами, безкоштовне зубопротезування, освіту та перепідготовку (Закон України, 1993).

Таким чином, законодавство України встановлює широкий перелік гарантій для військовослужбовців: від грошового та матеріального забезпечення до прав на відпочинок, реабілітацію, навчання та соціальний супровід.

Загальними питаннями захисту прав і свобод військовослужбовців опікувалися багато вітчизняних дослідників і науковців, зокрема Є. Гордієнко, Є. Захаров, В. Кравченко, Є. Ткаченко, О. Сидорчук та М. Тищенко, А. Синиця та інші. Їх дослідження стали фундаментом для адаптації законодавства до актуальних потреб.

Важливою складовою захисту є міжнародна нормативна база, особливо в умовах збройних конфліктів. М. Гнатівський та Т. Короткий досліджували загальні положення міжнародного гуманітарного права, що стали ключовим інструментом для захисту прав учасників збройних конфліктів. Праці вчених допомагають адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів.

Аналіз правового статусу є важливим для розуміння обсягу прав і свобод військовослужбовців. В. Пашинський досліджував поняття «військовослужбовець» та його правовий статус (Пашинський, 2020). В свою чергу П. Богуцький та В. Коваль аналізували місце військового права в загальній правовій системі України, взаємозв'язок військового законодавства з Конституцією (Богуцький, 2015). Науковець В. Коваль у своїй дисертації вивчав реалізацію прав військовослужбовців, розглядаючи їх як особливу категорію громадян (Коваль, 2014).

Не менш важливим напрямком досліджень є соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, що фокусується на соціальних гарантіях та їхньому забезпеченні. Дисертація М. Журавльова присвячена історико-правовим аспектам соціального захисту військовослужбовців ЗСУ у період 2014–2018 років. Він виявив проблеми з фінансуванням та неадаптованою нормативною базою (Журавльов, 2024). А. Сидоренко досліджувала питання медичного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей (Сидоренко, 2022), а науковець Т. Макарова зосереджувалася на адміністративно-правовому забезпеченні захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей (Макарова, 2024). В свою чергу В. Рекшинський описував форми та способи захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні (Рекшинський, 2024). У своїх працях, зокрема в дисертації, український науковець М. Прохоренко розглядав соціальний захист як ключовий елемент державної політики. Він визначає цей захист як комплекс державних заходів для забезпечення конституційних прав, а також наголошував на важливості чіткої законодавчої бази та її постійного вдосконалення (Прохоренко, 2007).

Деякі вчені зосереджувалися на конкретних, проблемних аспектах прав військовослужбовців. Так дослідження Л. Медвідь присвячені конституційно-правовим аспектам прав, свобод та обов'язків військовослужбовців. Зокрема науковець аналізувала обмеження прав військовослужбовців на підприємницьку діяльність. Людмила Петрівна порівняла українське законодавство з практикою інших країн (США, Німеччина, Польща, Франція) та обґрунтувала необхідність внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», щоб дозволити військовослужбовцям займатися викладацькою, науковою та іншою оплачуваною діяльністю за певних умов. Вона вважає, що це покращить їхнє матеріальне становище та наблизить правовий статус до європейських стандартів (Медвідь, 2023).

Важливим аспектом захисту прав військовослужбовців є дослідження права на грошове забезпечення. Цим питанням також опікувались вітчизняні науковці, зокрема І. Автушенко (Автушенко, 2019). Він вивчав, як змінювалися норми грошового забезпечення та механізми виплат з 1991 року, і наскільки ці виплати відповідають економічним реаліям та потребам сьогодення.

В розрізі аналізу права на грошове забезпечення, варто зазначити, з яких частин складається грошове забезпечення військовослужбовця. Основний дохід військовослужбовця складається з посадового окладу, надбавки за військове звання, вислугу років та, за умов участі в бойових діях, – додаткових бойових виплат. У 2022–2024 роках розмір додаткових виплат за перебування на лінії бойового зіткнення складав 100 тис грн, однак у 2025 році суми були переглянуті та диференційовані залежно від зони бойових дій. Попри законодавче врегулювання, проблеми із затримками та недостатнім фінансуванням окремих підрозділів не є поодинокими.

Щодо речового та продовольчого забезпечення, то військовослужбовці забезпечуються форменим одягом, взуттям, засобами індивідуального захисту відповідно до норм забезпечення. Однак у багатьох випадках частини змушені самотійно шукати ресурси через благодійні організації, волонтерів або за підтримки командування, що свідчить про потребу глибшого реформування логістичної системи. Продовольче забезпечення, попри покращення стандартів у 2024 році, у прифронтових умовах лишається критично залежним від стабільності поставок. Відсутність прозорих механізмів контролю іноді сприяє зловживанням та недовірі з боку особового складу.

Ще одним важливим кроком щодо забезпечення військовослужбовців стало оновлення системи соціального захисту, зокрема:

- можливість запису на прийом до лікаря через систему електронної черги (включаючи проходження військово-лікарської комісії);
- створення сервісу «Захисник» на порталі Дія;

– впровадження юридичного супроводу мобілізованих.

Варто зазначити, що військова служба передбачає специфічні умови роботи. Військовослужбовець, підписуючи контракт, розуміє, що військова служба може бути небезпечною для життя, адже виконання обов'язку щодо охорони і оборони держави від зовнішнього ворога має свої наслідки. Тому законодавством передбачено для родин загиблих разову грошову допомогу у розмірі 15 млн грн (за умови повного документального підтвердження), а також низку пільг: безкоштовне житло, стипендії для дітей, щомісячна підтримка.

З урахуванням бойових втрат, які Україна понесла внаслідок повномасштабного вторгнення РФ, соціальні гарантії для родин загиблих стали важливою ланкою політики держави в оборонній сфері. На сьогодні родина має право на: одноразову грошову допомогу у розмірі 15 млн грн (у випадку загибелі під час виконання службових обов'язків пов'язаних із захистом Батьківщини); компенсацію вартості житла, якщо військовослужбовець перебував у черзі на отримання житла; щомісячну грошову підтримку членам сім'ї (дружина/чоловік, діти, батьки); пільги на оплату житлово-комунального господарства (ЖКГ), навчання, медичне забезпечення. Надання цих виплат залежить від надання повного пакету документів, наявності висновку про причинно-наслідковий зв'язок загибелі та участі в бойових діях. Часто сім'ї стикаються з бюрократичною тяганиною, яка ускладнює реалізацію прав, тому критично важливими залишаються правова підтримка, супровід цивільно-військового співробітництва (ЦВС) та прозорість процедури.

У відповідь на серйозну психологічну й фізичну виснаженість військових, особистий страх та вплив інших факторів у 2024 році Верховна Рада внесла низку змін до Кримінального кодексу та закону «Про військовий обов'язок і військову службу» (Закон України, 1992), які стосуються осіб, що самовільно залишили частину (СЗЧ) під час воєнного стану, відповідно до частини 5 статті 401 КК України військовослужбовець, який під час дії воєнного стану вперше вчинив кримінальне правопорушення, пов'язане із самовільним залишенням частини, може бути звільнений від кримінальної відповідальності (Закон України, 2001). Нові положення передбачають можливість добровільного повернення до військової служби та звільнення від кримінальної відповідальності, за умови:

- письмового визнання факту СЗЧ та звернення до командира (начальника) військової частини (установи) для отримання письмової згоди на подальше проходження служби;
- обґрунтованого пояснення причин (фізичний стан, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), сімейні обставини);
- для звільнення такого військовослужбовця від кримінальної відповідальності дані

направляються до суду, який ухвалює відповідне рішення.

Такий підхід ґрунтується на принципах гуманізму, диференціації відповідальності і врахуванні обставин кожного конкретного випадку. Це також знижує кількість дезертирств, оскільки військовослужбовці, які опинилися у важкому становищі, отримують шанс на легітимне повернення.

Окремим блоком правового захисту у 2025 році стало унормування гарантій для осіб, звільнених із полону. Такі військовослужбовці визнаються особами, які перебували в умовах, що загрожують життю та здоров'ю. Вони мають право на:

- одноразову державну грошову допомогу;
- грошове забезпечення протягом усього часу перебування в полоні;
- щорічну державну грошову допомогу, яка також може надаватися членам його родини, під час перебування військовослужбовця в полоні;
- медичну, реабілітаційну, психологічну допомогу, соціальну та професійну адаптацію;
- соціальні послуги;
- пільгове забезпечення санаторно-курортним лікуванням або компенсацію його вартості;
- першочергове право на забезпечення жилими приміщеннями з фондів тимчасового проживання;
- збереження місця служби протягом усього періоду перебування в полоні, а також протягом шести місяців після звільнення;
- звільнення від фінансових зобов'язань та штрафів на період полону і протягом шести місяців після звільнення з можливістю реструктуризації боргів;
- цільову підтримку для здобуття освіти у державних та комунальних закладах освіти.

Крім цього, за військовослужбовцями, захопленими в полон, зберігається виплата грошового забезпечення. Військовослужбовець може заздалегідь скласти у письмовій довільній формі особисте розпорядження про його виплату конкретним особам. Якщо такого розпорядження немає, грошове забезпечення виплачується іншому з подружжя, дітям чи законним представникам дітей або батькам. Для уникнення подвійної віктимізації осіб, які повернулися з полону, держава впровадила механізми недопущення дискримінації таких військовослужбовців у кадрових рішеннях, а також створила реєстр осіб, які потребують довготривалого психологічного супроводу. У межах служб цивільно-військового співробітництва та психологічної підтримки персоналу з'явилися нові програми соціальної адаптації.

Окремої уваги заслуговує система цивільно-військового співробітництва (ЦВС), яка у 2024–2025 роках зазнала значної трансформації. Сьогодні ЦВС не обмежується гуманітарною допомогою або супроводом та участю в евакуації. Йдеться про системну роботу

з родинами поранених, загиблих і зниклих безвісти. Військові частини мають штатних представників ЦВС, які безпосередньо контактують з цивільним населенням, органами місцевого самоврядування та міжнародними партнерами. Вони здійснюють супровід сімей загиблих, допомагають з оформленням пільг, виплат, правовим консультуванням, підтримують процес ідентифікації тіл та пошуку зниклих безвісти, а віднедавна здійснюють соціальний супровід поранених військовослужбовців.

Неможливо переоцінити роль якісного соціального забезпечення у підтриманні бойової готовності та морального духу військовослужбовців. Законодавство України передбачає низку спеціальних пільг і прав на відпочинок та оздоровлення. Так, кожен військовослужбовець військової служби за контрактом має змогу отримати 2 частини щорічної основної відпустки тривалістю по 15 календарних днів залежно від вислуги років, додаткові відпустки за участь в бойових діях, а також відпустку у зв'язку з хворобою для лікування з повним грошовим забезпеченням. Невикористані дні відпустки компенсуються грошовою виплатою у рік звільнення.

Окремо закон гарантує військовослужбовцям право на навчання і підвищення кваліфікації. Зокрема, вони можуть безкоштовно навчатися у вищих військових навчальних закладах та проходити перепідготовку. Здійснення цього права важливе як для професійного розвитку особового складу, так і для моральної мотивації військовослужбовців. Окрім цього слід зазначити, що військовослужбовці, що мають посвідчення учасника бойових дій, мають право на навчання за бюджетною програмою й у державних вищих навчальних закладах, якщо раніше не користувались такою пільгою.

Вагоме значення мають інституції психологічної підтримки та реабілітації. Військовослужбовці, які безпосередньо брали участь у бойових операціях (у складі антитерористичної операції (АТО) / операції об'єднаних сил (ООС), повномасштабна війна, миротворчі місії), можуть пройти заходи відновлення та декомпресії у своєму підрозділі та безоплатну психологічну і медичну реабілітацію в спеціальних центрах із відшкодуванням проїзду. Таким чином, держава піклується про подолання бойового стресу та відновлення психологічного здоров'я. Крім того, затверджено програму санаторно-курортного лікування: військові та члени їхніх сімей мають право раз на рік отримати безкоштовне місце в санаторіях чи будинках відпочинку Міністерства оборони України (МОУ). Зазначимо, що наявність таких пільг прямо пов'язана з підтримкою бойової готовності, тобто своєчасна й якісна медична допомога є важливим аспектом підтримки боєздатності та морального духу військовослужбовців сил оборони.

Для реалізації всіх цих прав військовим надається системна соціальна підтримка: від виплат та житла до послуг психологів, юристів

і реабілітологів у відповідних центрах. За необхідності військовослужбовець може отримати консультацію юриста перед написанням службових документів (наприклад, рапорту на звільнення), а держава забезпечує йому безкоштовний доступ до юридичної допомоги (згідно зі ст. 55 Конституції). Таким чином, гарантується можливість звернення військовослужбовців за захистом своїх прав не лише в інституціях ЗСУ, але й до незалежних суб'єктів.

Нормативна база захисту прав військовослужбовців включає й міжнародні документи. Україна приєдналася до всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. (та Додаткових протоколів 1977 р.), які визначають гуманітарні гарантії для учасників збройних конфліктів. Зокрема, ці угоди гарантують пораненим, хворим, військовополоненим та медичному персоналу особливий захист і гідне поводження, а також формалізують статус членів регулярних збройних сил (тобто комбатантів). Фактично, виконання цих норм означає, що армія воює у рамках міжнародного гуманітарного права (МГП): навіть у воєнний час держава зобов'язана дотримуватись основних правил поводження з пораненими та військовополоненими.

Разом із МГП значну роль відіграють й інші міжнародні зобов'язання. Це, зокрема, Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ), де низка статей застосовується і до військовослужбовців, незважаючи на надзвичайний стан чи воєнний режим. Тому з міжнародного погляду кожен військовослужбовець розглядається як носій основних свобод – свободи від катувань, права на справедливий суд, свободи віросповідання тощо (звісно, з належними обмеженнями, викладеними в законах). Крім того, Україна учасниця Європейського соціального пакту Організації Об'єднаних Націй (ООН), Конвенції про ліквідацію дискримінації щодо жінок (що сприяє виконанню зобов'язань щодо гендерної рівності у збройних силах) та ряду інших угод, які формують міжнародний стандарт прав військовослужбовців.

Проходження служби жінками-військовослужбовцями в Україні у 2025 році ґрунтується на добровільності. Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (Закон України, 1992), жінки можуть вступати до ЗСУ за власним бажанням. Цей принцип є основою політики держави щодо залучення жінок до оборони.

Роль жінок у ЗСУ також підтримується на державному рівні. У 2024 році Міністерство оборони запровадило нові стандарти для військової форми, адаптованої для жінок, що підвищило комфорт і ефективність служби. Крім того, програми психологічної підтримки допомагають жінкам-військовослужбовцям долати стреси, спричинені війною. Ці ініціативи сприяють зміцненню позицій жінок у ЗСУ.

Станом на сьогодні в ЗСУ служить понад 70 тисяч жінок, з них близько 10 % обіймають

бойові посади безпосередньо на передовій («Жінки у війську. Що змінилось за 3 роки», 2025). За роки повномасштабної війни вдалося покращити рівень речового забезпечення жінок-військовослужбовців. Наприклад, у 2023-му з'явилася літня жіноча військова форма. Напередодні була доступна лише парадна (The Village, 2025). Також за цей час з'явилося багато жіночих посад в ЗСУ. Сьогодні жінки в армії можуть займати посаду водія, гранатометника, заступника командира розвідувальної групи, командира БМП, ремонтника, кулеметника, снайпера і т. д.

Слід зазначити, що перший бронезилет для жінок-військовослужбовців у Міноборони сертифікували наприкінці грудня 2023 року. Він має звужені плечі й розширений низ. Пізніше представили ще один бронезилет для жінок-військовослужбовців. Його укомплектували демпферними подушками, які допоможуть підігнати бронезилет під анатомічні особливості кожної жінки. Уперше в історії Збройних сил України для жінок, які служать в армії, створили уніфіковану військову форму, а також створили полегшені бронеплити для бронезилетів.

Таким чином, сьогодні жінки у ЗСУ мають рівні права з чоловіками на зайняття посад, кар'єрне зростання та військові звання. Водночас законодавство передбачає додаткові соціальні гарантії, серед яких: окремі службові приміщення для розміщення під час розгортання таборів, обмеження щодо фізичних навантажень, можливість звільнення за бажанням у разі вагітності, незалежно від воєнного стану тощо.

Проходження військової служби жінками в Україні також має міжнародний вимір. Досвід України у залученні жінок до лав ЗСУ вивчається іншими країнами, зокрема членами НАТО. Наприклад, у 2024 році делегація з Канади відвідала українські тренувальні центри, щоб перейняти досвід підготовки жінок. Це свідчить про те, що Україна стає прикладом гендерної рівності у збройних силах.

Проходження служби жінками-військовослужбовцями має і психологічний аспект. Жінки-військовослужбовці часто стикаються з високим рівнем стресу через бойові дії та розлуку з сім'ями. Для підтримки їхнього ментального здоров'я ЗСУ співпрацюють із психологами та громадськими організаціями. Наприклад, програма «Повернення додому» допомагає жінкам адаптуватися до цивільного життя після служби (Топ-5 аспектів мобілізації жінок в Україні у 2025 році, 2025).

У контексті військової служби жінками в Україні важливо згадати про роль громадських організацій. Такі ініціативи, як Жіночий ветеранський рух, надають підтримку жінкам-військовослужбовцям, організують тренінги та надають адвокатську допомогу для захисту їхніх прав. Ці організації також співпрацюють із міжнародними партнерами, щоб залучити фінансування для програм підготовки.

Варто зазначити, що з метою оперативного виявлення проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням та організацією військової служби, доцільною є практика регулярного проведення анонімного опитування особового складу, що здійснюється фахівцями підрозділів психологічної підтримки персоналу. Такі опитування дозволяють отримати об'єктивну оцінку поточного стану внутрішньої комунікації в частинах, виявити можливі порушення, спрогнозувати ризики демотивації та зниження рівня задоволеності умовами служби.

Висновки

Забезпечення належних умов проходження військової служби, реалізація гарантованих прав і соціальних гарантій військовослужбовців є ключовими факторами, що безпосередньо впливають на рівень бойової спроможності та ефективність виконання завдань за призначенням. У сучасних умовах російсько-української війни навантаження на особовий склад є надмірно високим, а тривала участь в бойових діях збільшує роль правових механізмів забезпечення життєдіяльності військовослужбовців.

Своєчасне грошове, медичне, речове, продовольче забезпечення, психологічне вивчення та соціальний супровід, надання відпусток, можливостей для навчання та реабілітації, а також наявність ефективного механізму захисту прав при звільненні зі служби є гострим питанням дотримання законодавства та дієвим інструментом підтримання морально-психологічного стану військовослужбовців. Ігнорування або формальне ставлення до таких аспектів може призводити до зниження бойового духу, збільшення кількості конфліктних ситуацій у підрозділах, підвищення рівня правопорушень і, врешті-решт, до ослаблення обороноздатності держави в цілому.

Водночас ефективна реалізація прав військовослужбовців в умовах збройного конфлікту стикається з низкою проблем. Зокрема існують значні недоліки в матеріальному та фінансовому забезпеченні, що проявляються в затримках виплат і залежності від волонтерської допомоги для отримання базових речей. Крім того, сім'ї загиблих та зниклих безвісти стикаються з бюрократичною тяганиною, яка ускладнює доступ до належних виплат і пільг. Також тривале перебування військовослужбовця в бойових умовах призводить до психологічного виснаження та потребує належної уваги. Недостатньо прозорі механізми контролю та формальне ставлення до гарантій підривають довіру та бойовий дух, що зрештою негативно впливає на обороноздатність держави.

Для вирішення цих проблемних питань потрібно зробити конкретні кроки. Наприклад, вдосконалення системи соціального захисту через цифровізацію та автоматизацію послуг спростить доступ до медичних та юридичних консультацій. Важливим є посилення механізмів

психологічної та соціальної реабілітації для військовослужбовців, зокрема для тих, хто повернувся з полону або самовільно залишив частину з обґрунтованих причин. Крім того, ключову роль відіграє регулярний зворотній зв'язок через анонімні опитування особового складу, що дозволяє вчасно виявляти та усувати проблемні питання. Такий комплексний підхід є життєво важливим для підтримання бойової готовності та національної безпеки держави.

Отже, механізми захисту прав військовослужбовців є не ізольованим елементом правового поля, а є частиною комплексної системи безпеки, що функціонує в умовах дії правового режиму воєнного стану. Належна правова регламентація, ефективно управління системами забезпечення та послідовне дотримання принципів правової визначеності й соціальної справедливості сприяють зміцненню армії не лише як інституції, але й як спільноти мотивованих, захищених і професійно підготовлених осіб, готових виконувати завдання з охорони та оборони держави.

Список використаних джерел:

- Автушенко, І. Б. (2019). Система соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України як гарантія безпеки держави. *Історія науки і біографістика*. 2. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2019-2/02.pdf>
- Богуцький, П. П. (2015). Правовий статус військовослужбовців: теоретико-правові засади та шляхи вдосконалення : монографія. *Юрінком Інтер*.
- Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» № 548-XIV. (1999, 24 березня). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
- Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232-XII. (1992, 25 березня). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
- Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» № 2262-XII. (1992, 9 квітня). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>
- Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» № 1767-III. (2000, 1 червня). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-iii#Text>
- Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2011-XII. (1991, 20 грудня). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
- Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-XII. (1993, 22 жовтня). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
- Жінки у війську. Що змінилось за 3 роки (2025). *Українська правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2025/zhinky_v_zsu/
- Журавльов, М. В. (2024). Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України (2014–2018 рр.): історико-правовий аспект: дис. ... д-ра філософії. Національний університет оборони України. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/dr-kep-zhur-23.pdf>
- Коваль, В. П. (2014). Правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану : дисертація. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна.
- Кримінальний кодекс України № 2341-III (2001, 5 квітня). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- Макарова, Т. П. (2024). Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні : дис. ... д-ра філософії. Сумський державний університет.
- Медвідь, Л. П. (2023). Забезпечення свободи підприємницької діяльності, не забороненої законом: до питання про права військовослужбовців та обов'язок держави.
- Наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», 4. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/16.pdf>
- Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції з організації забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей жилими приміщеннями» № 380. (2018, 31 липня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1020-18#Text>
- Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» № 260. (2018, 7 червня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>
- Наказ Міністерства оборони України «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту» № 232. (2016, 29 квітня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-16#Text>
- Пашинський, В. Й. (2020). Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика : дис. ... док. юрид. наук. Київ. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0520U101609>
- Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу,

поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» № 168. (2022, 28 лютого). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку речового, медичного, психологічного та соціального забезпечення військовослужбовців з урахуванням потреб жінок і чоловіків» № 1234. (2024, 29 жовтня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1234-2024-%D0%BF#Text>

Прохоренко, М. М. (2007). Система військового законодавства України: формування та розвиток : дис. ... канд. юрид. наук. Київ.

Рекшинський, В. О. (2024). Форми та способи захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь.

Сидоренко, А. О. (2022). Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», 6.

The Village. (2025). У Збройних силах України служать 68 тисяч жінок. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/355321-u-zbroynih-silah-ukrayini-sluzhat-68-tisyach-zhinok>

Топ-5 аспектів мобілізації жінок в Україні у 2025 році. (2025). Топ-5. URL: <https://top-5.in.ua/top-5-aspektiv-mobilizatsii-zhinok-v-ukraini/>